

De boomgaard van de Allersmaborg

Even boven het dorpje Ezinge, een twintigtal kilometers ten noorden van de stad Groningen, ligt aan een bocht van de meanderende vroegere rivier de Hunze - nu het Rietdiep genoemd - de Allersmaborg, ook Huize Allersma genoemd, 'een van de juweeltjes van het Groningerland', zoals deze op de website van Staatsbosbeheer omschreven wordt. De Allersmaborg is een van de weinige Groningse borgen die vrijwel intact is gebleven. Op een bescheiden landgoed van ongeveer twee en een halve hectare is tussen de boomsingels een omgracht borgterrein met historische gebouwen te vinden met een zogenaamde slingertuin en een afzonderlijk omgrachte boomgaard. Lili Labouchere en ik bezochten op een zonnige middag in juni de tuinen en de boomgaard van de borg en werden rondgeleid door de boswachters Nico Boele en Anne Jan Staal.

Korte geschiedenis

De Allersmaborg was oorspronkelijk een boerderij die in de late middeleeuwen uitgroeide tot een borg, een edelmanswoning. De Allersmaborg is gebouwd op een rivierwal in een bocht van het Reitdiep - vroeger de rivier de Hunze - op wat eens een strategische plek was, waar de Ferwerdertocht in de rivier uitmondde en waar een sluis was gebouwd. Op een bebost terrein staan twee omgrachte eilanden: een huiseiland en een grote boomgaard.

Op het huiseiland staan drie gebouwen. Het hoofdhuis - de eigenlijke borg - bestaat namelijk uit drie delen. Het oudste deel, het achterhuis, stamt uit de 14e of 15e eeuw en is deels onderkelderd. Hier zijn nog delen van het middeleeuwse huis te zien: grote veelkleurige kloostermoppen die afsteken tegen de latere baksteengedeeltes. De noordvleugel die aan de zijkant zichtbaar is, stamt uit de 16e eeuw. Het nagevoeg symmetrische voorhuis werd in 1720 voor de bestaande bebou-

In de boomgaard.

wing geplaatst en werd iets na 1817 met een verdieping verhoogd. Het hele huis heeft een sober uiterlijk. Achter het hoofdgebouw staat een 19e-eeuws koetshuis (met de vroegere stallen). Rechts van het voorplein staat het zogenaamde klerkenhuis dat in 1853 gebouwd werd voor de klerk van de notaris die toen de borg bewoonde. Tegen dit klerkenhuis staat een groot prieel met daarnaast een opvallende neogotische duiventil.

Gedurende vijf eeuwen is de Allersmaborg steeds door overerving van eigenaar gewisseld. Aan het eind van de 19e eeuw werd de borg voor het eerst buiten de familie verkocht. Daarna werd de borg gebruikt als notaris- en rentenierswoning. De

V. l. n. r. Anne Jan Staal, Jan Veel en Nico Boele.

Voorplein van de borg.

toestand van huis en tuinen ging steeds verder achteruit. In 1912 omschreef de beroemde historicus Johan Huizinga Allersma als “die kommerlijke borg”. In de jaren dertig liet een rentenierende landbouwer huis en tuinen opknappen. Gedurende de Tweede Wereldoorlog kregen onderduikers er onderdak. Na de oorlog kwam de borg in het bezit van de gemeente Ezinge. Lange tijd, vanaf het begin van de jaren zestig tot eind jaren negentig was de textielkunstenaar Annie Vriezen de hoofdbewoonster. Rondom haar werd de borg een kunstenaarscentrum. In het klerkenhuis en later in het koetshuis werden jaarlijks enkele tentoonstellingen georganiseerd. Omdat de gemeente Ezinge weinig aan onderhoud deed, vervielen huis en tuinen steeds meer. Uiteindelijk droeg de gemeente de borg en het omringende landgoed in 1970 voor een symbolisch bedrag van 1 gulden over aan Staatsbosbeheer. De gebouwen werden in 2005 in erfpacht gegeven aan de Rijksuniversiteit Groningen. De universiteit besloot om het gebouw op te knappen en er een representatief conferentieoord en ontmoetingsplaats voor de universiteit van te maken. De exploita-

tie van de borg is na de restauratie overgedaan aan Hampshire Hotels Groningen en kreeg daarna een ruimere bestemming. Het is ook mogelijk er ontvangsten, partijen en bruiloften te houden. Het klerkenhuis is in gebruik als logies en ontbijt.

Het groen om de borg

Rondom de twee aan elkaar grenzende, omgrachte terreinen - het huiseiland met daarnaast de boomgaard - staan boomsingels en boomgroepen met daartussen paden.

De siertuin op het huiseiland is bij de laatste opknopbeurt gereconstrueerd naar de 19e-eeuwse situatie toen er een Engelse landschapstuin was aangelegd. Deze oorspronkelijke aanleg is zoveel mogelijk hersteld.

De bebossing en de boomsingels zijn de laatste eeuw sterk aangetast. De singels waren aanvankelijk vooral beplant met eiken. Vroegere eigenaren lieten deze vanwege het geld rooien. In de Tweede Wereldoorlog werden ze voor het hout gevorderd. Andere oude eiken waaiden om; recent nog is een van de laatste oude eiken omgewaaid. In 1975 en 1976 moesten tientallen dikke iepen worden geveld vanwege de iepenziekte.

Voor de iepen en eiken kwamen spontaan essen, esdoorns, paardenkastanjes en elzen terug. In de open ruimtes werden eiken en vooral ook veel essen bij geplant, omdat essen prima gedijen op de kleigrond van Allersma. Maar nu moeten veel essen gekapt worden, omdat ze doodgaan door de essentaksterfte of op gevaarlijke plaatsen staan.

Ook gaan de laatste jaren de paardenkastanjes aan de kastanjabloedingsziekte ten onder. Waar deze langs de wandelpaden en de singels staan zullen ze te zijner tijd gekapt moeten worden, omdat ze gevaar voor bezoekers op kunnen leveren. Zo zullen binnenkort de paar monumentale paardenkastanjes gerooid moeten worden, omdat ze op een gevaarlijke plaats naast de toegangsbrug staan. Al eerder ging de enorme monumentale paardenkastanje, die in het centrum van de slingertuin stond en mogelijk 250 jaar oud was, ten onder.

Een van factoren waardoor deze essenziekte waarschijnlijk zo snel om zich heen grijpt, is dat de bomen door dezelfde boomkweker zijn geleverd en mogelijk klonen of zaailingen zijn van een enkele boom. Enkele essen lijken tot nu toe voor de

Oude perenboom.

ziekte gespaard. Deze worden door de boswachters nauwlettend in de gaten gehouden, omdat er mogelijk resistente exemplaren tussen staan. Mogelijk worden de singels na het rooien van de paardenkastanjes en essen met winterlindes herbeplant. Verder wordt er niet gekapt. Het hele terrein, behalve de siertuin op het huiseiland, wordt beheerd als natuurlijk bos. Opschot op open plekken als gevolg van het noodzakelijk kappen van bomen die gevaar opleveren krijgt alle kans. Open ruimtes raken op deze rijke grond snel begroeid met jonge eiken, elzen, esdoorns en essen. Men probeert in de bosjes en singels weer hoge bomen te krijgen die tegen storm bestand zijn en laat daaronder struiken hun gang gaan. Al zijn voor liefhebbers van bijzondere wilde planten de singels en bosjes op dit moment misschien minder interessant, vogelaars kunnen er hun hart ophalen. De resterende oude bomen, de weelderig groeiende jonge bomen en de ondergroei van struiken bieden kansen aan insecten en vormen ideale broedplekken voor vogels. In de oude bomen

om de borg broedt sinds jaar en dag een kolonie blauwe reigers, die door het verlies van oude bomen danig is gekrompen. In de hoogtijd van de kolonie bestond die uit meer dan honderd nesten. Ook zijn er roekenkolonies.

Botanisch interessant zijn de stinzenplanten die in de boomgaard en in de slingertuin groeien, zoals winterakonieten, wilde hyacinten en bostulp. Tegenover de ophaalbrug verspreidt zich daslook.

Op plaatsen waar stinzenplanten staan maait Staatsbosbeheer laat. Ruigten met fluitenkruid en brandnetels in de boomsingels en bosjes worden vanwege de broedende vogels helemaal niet gemaaid.

Voor het onderhoud van de tuinen en de boomgaard worden leerlingen van de onderwijsinstelling RENN4 voor leerlingen met gedragsproblemen en deelnemers van re-integratietrajecten ingezet. Staatsbosbeheer begeleidt hen in de praktijk en stelt materialen en apparatuur beschikbaar. Het overige groen met toegangsweg en paden wordt door Staatsbosbeheer op een zo natuurlijk mogelijke manier onderhouden. De nieuwe slingertuin wordt on-

derhouden door Landschapsbeheer Groningen.

De herstelde boomgaard

Wij werden ontvangen door Nico Boele en Anne Jan Staal, de boswachters van Staatsbosbeheer, die ons eerst kort rondleidden door de tuinen en daarna door de boomgaard.

Nico Boele is al veertig jaar werkzaam bij Staatsbosbeheer en zag de terreinen van Staatsbosbeheer in het Groningse Westerkwartier groeien van 100 tot 1700 hectare. Hij is teamleider van de beheerseenheid Westerkwartier van de provinciale eenheid Groningen van Staatsbosbeheer.

Anne Jan Staal is boswachter Beheer binnen de beheerseenheid.

Toen Staatsbosbeheer de borg overnam, was de boomgaard geheel verwaarloosd. Nico Boele is al jaren verantwoordelijk voor het beheer van het groen van Allersma en het herstel van het landgoed. Hij had altijd al veel belangstelling voor fruitbomen – zo is hij al vanaf het begin lid van onze vereniging – en heeft het herstel van de boomgaard enthousiast opgepakt. Terwijl wij rustig door de rijen fruitbomen lopen, geeft hij op een gemoedelijke manier een toelichting op wat er allemaal te zien is, puttend uit zijn ervaringen met het beheer van het groen en zijn rijke kennis van de beplanting van het landgoed en de boomgaard.

De met boomsingels omgeven boomgaard ligt binnen een gracht die regelmatig op diepte wordt gehouden. Zoals in bijna alle Groningse boomgaarden stonden en staan er vooral appelbomen. Volgens een kaart uit 1822 van de landmeter Andries van Apken stond hier toen ook al een grote boomgaard met enkele hoekjes moestuin en een siertuin.

De meeste oude fruitbomen die er in de jaren zeventig van de vorige eeuw stonden, dateerden van vlak na de Tweede Wereldoorlog; ze zijn waarschijnlijk in 1948 aangeplant. Een deel daarvan was toen nog vitaal. Andere fruitbomen waren afgeleefd en een aantal was dood of gerooid. Er waren veel lege plekken en de ondergroei was doorgeschoten en verwilderd.

Re. Lunterse Pippeling, li. Schuttersreinette

Bij het herstel van de boomgaard zijn de oude bomen gehandhaafd. Er staan nu nog steeds veel restanten van de oude aanplant: enkele meer of minder intacte rijen appelbomen, met hier en daar een enkele perenboom ertussen. Een deel van de oude bomen is laagstam, andere zijn halfstam of hoogstam.

De boomgaard is erg schilderachtig, omdat er bomen van allerlei formaat door elkaar staan. Dit komt niet alleen doordat de groeikracht per ras verschilt, maar waarschijnlijk ook doordat ooit een aantal appelbomen op een zwakke onderstam is gezet, want sommige oude bomen zijn ondanks de rijke kleigrond erg klein gebleven.

Veel appelbomen en alle oude perenbomen zijn nog voldoende vitaal. Enkele oude bomen zijn dood, maar nog niet gerooid. Sommige anderen zijn zodanig afgeleefd dat ze weinig toekomst meer hebben. Naast de rijen oude bomen en in de open ruimtes zijn op korte afstand rijen jonge bomen geplant, die te zijner tijd als vervangers kunnen dienen. Omdat er voor de heraanplant geen vroegere gegevens beschikbaar waren, is er voor gekozen

om een variëteit aan fruitrassen aan te planten, zowel oude als jongere rassen. Bomen van allerlei rassen en leeftijden staan nu door elkaar.

Omdat de natuurwaarde voorop staat, wordt er zo min mogelijk onderhoud aan de oude bomen gepleegd. Ze worden niet gesnoeid of opgekroond, want de fruitopbrengst is ondergeschikt aan het handhaven van de natuurwaarde.

De jonge aanplant wordt de eerste jaren wel onderhouden. De jonge fruitboompjes hebben drie jaar in een boomspiegel gestaan en krijgen regelmatig de noodzakelijke vormsnoei. Sommige jonge bomen zijn goed aangeslagen, andere blijven erg kwakkelen, hoewel ze bemest werden. Met name in één deel van de boomgaard is de groei van de jonge bomen erg slecht. Hier waren de meeste oude bomen al verdwenen. Waarschijnlijk heeft dit te maken met de ondergrond.

Op de kaart uit 1822 staat op deze plek een flesvormige vijver getekend. De bodem ligt hier tegenwoordig lager en bij regen blijft er lang water staan. Het kan zijn dat deze vijver ooit gedempt is met baggerspecie en dat hier een on-

doordringbare laag is ontstaan. Ook kan de vijver langzaam zijn dichtgegroeid en dan blijft de ontwatering erg problematisch. In beide gevallen is het bodemprofiel ongeschikt voor fruitbomen. Het plan is om via grondboring het bodemprofiel te onderzoeken. Mogelijk zal via cultuurtechnische maatregelen dit deel van het terrein aangepast moeten worden, zoals een betere afwatering en verbetering van de bodem. Een andere oplossing is om de vroegere vijver te reconstrueren en de jonge bomen die er recent zijn aangeplant een andere plek te geven.

Tijdens ons bezoek waren veel appel- en perenbomen al rijk beladen met jonge vruchten. Het belooft een goed fruitjaar te worden. De jonge vruchten hadden al opvallend veel kleur, al zegt dat niet alles, want jonge vruchten kunnen aanvankelijk een blos krijgen die later weg kan trekken.

Met de fruitoogst gebeurt tot nu toe niets. Het publiek kan vrij fruit plukken, hoewel te constateren valt dat onrijp fruit wordt geplukt, dat nog ongenietbaar is. Wel is er het plan om te zijner tijd een sappersactie te organiseren.

Kaart van de Allersmaborg van A. van Apken uit 1822. Bron: RHC Groninger Archieven, Groningen.

Detail van de kaart met de boomgaard en de flesvormige vijver.

De Schuttersreinette

In de boomgaard van de Allersmaborg staat een klein aantal bomen van de Schuttersreinette. Nico Boele vertelde dat hij, toen hij betrokken werd bij de boomgaard en de fruitbomen inventariseerde, meerdere appelbomen tegenkwam van een ras dat hij niet kende. "Het was een kleine, beroeste herfstappel, een reinette, maar hij had iets gek", vertelde hij, "of beter gezegd enkele heel specifieke kenmerken, zoals een langwerpige kelk. Ook de smaak was heel karakteristiek. Hij zag er wat onaanzienlijk uit, maar de smaak bleek prima. Ze konden niet lang bewaard worden en werden vrij snel melig." Nico heeft er appelmoes en ook een keer cider van gemaakt. Hij vond die toepassing best geslaagd. Deze appel heeft een goede mix van zoet en zuur. Hij is met dit ras naar Cor Couvert gegaan, de specialist bij de NPV, en die zei letterlijk: "Hier hebben we hem." Hij zag meteen dat het een Schut-

tersreinette was, een nog niet teruggevonden ras. Na de ontdekking is enthout verzameld en is de Schuttersreinette op meerdere plaatsen aangeplant, als eerste bij een andere borg in het Groningse Westerkwartier, de Hamsterborg in Den Ham, ook wel Piloersma geheten.

De Schuttersreinettes op de Allersmaborg zijn geënt op een onderstam die in de jaren zestig van de vorige eeuw veel werd gebruikt. Er staan veel van dit soort bomen op de voormalige kwekerij Abelstok tussen Mensingeweer en Wehe-Den Hoorn in Groningen. De Reinette moet dus geënt zijn in die tijd, eind jaren veertig, maar het ras zal wel ouder zijn. Nico vroeg zich af of de Schuttersreinette een unieke appel voor de Allersma borg en deze streek was. Hij vond het interessant om daar nog eens achter te komen.

Al surfend op de digitale Kranten-site Delpher vond ik enige gegevens. De Schuttersreinette blijkt

van oorsprong een Zeeuwse appel, die rond 1880 gevonden is door dr. E.E. Schutters, een arts uit het dorpje Oosterland (op Schouwen Duiveland (Zeeland)). Hij had de appel als zaailing in een bos gevonden en ter beoordeling aan kweker D.J. van der Have in Kapelle (bij Goes) gegeven. Hij bracht de appel in de handel en gaf hem de naam van de vinder: Schuttersreinette. De appel is vooral in Zeeland veel geteeld, getuige de vele marktberichten van Zeeuwse fruitveilingen uit de periode 1900-1940. Ik vond slechts een enkele advertentie uit Noord-Nederland waarin de Schuttersreinette werd aangeboden, namelijk die van kwekerij Pomona te Gasselte (Drenthe), die er enkele malen mee adverteerde in de jaren twintig van de vorige eeuw. Vermoedelijk is de appel vanuit kwekerij Pomona in het Noorden verspreid en zo in Allersma terechtgekomen.

Schematische plattegrond van de boomgaard

Enkele oude Appels en peren	Jonge pruimenbomen: Anna Späth, Czar, Felsina (een moderne kwets), Imperiale Ottomane, Mirabelle de Nancy, Reine Claude d'Oullins, Reine Victoria						
	Oude appels. Om en om enkele Schuttersrenetten en Lunterse Pippelingen, ertussen o.a. Bramley's Seedling en een Rode Tulpappel						
	Rode Zomer-cal-ville	Wijker Pippeling	Antonovka	May Queen	Zomer Kruideling	Oreole	Schone van Iephof
	Oude appels. Om en om enkele Schuttersrenetten en Lunterse Pippelingen, daarbij een jonge Wellempeer						
	Reinette Nelquin	Udine	Allington Pippin	Witte Winter Calville	Winter Banana	Zoete Zonappel	Ernst Bosch
	Rode Calvijn	Schuttersreinette	Kaiser Wilhelm	Muskaat Reinette	Juffers Kruidappel	English Winter Goldpear-main	Zoete Aagt
	Zure Grauwe Reinette	Zoete Grauwe Hoolaart	Zoet Veen-tje	Rode Poom	Parmentier Reinette	Kandil Sinap	Fenouillet Grise
	New English Pigeon	Guldborg	Zoete Bloemée	Suikerappel	Ambro	Horneburger Pfannkuchappel	Kramsvogelappel
	Oude goudrenetten, een enkele ervan is dood						

Plattegrond van de omgrachte boomgaard

De bovenzijde is de oostkant. Linksboven is de hoofdingang met toegangshek. Aan de zijkant, de zuidkant, is nog een kleine toegang, die vanuit de parkeerplaats te gebruiken is.

Toelichting bij de plattegrond

Aan de oostzijde is recent een rij jonge pruimenbomen aangeplant. Ook staan er enkele vrijwel complete rijen fruitbomen met om en om Schuttersreinette en Lunterse Pippeling. Een restant van een rij oude hoogstam goudrenetten staat aan de achterkant van de boomgaard (de uiterste westzijde).

In de vakjes van de tabel staan de namen van de jonge aanplant uit 2015, bestaande uit hoogstamappelbomen. Deze jonge bomen zijn 7 meter uit elkaar geplant en 3 meter van de bestaande oude bomen, zodat ze te zijner tijd als vervanging kunnen dienen.

De Suikerappel heeft als synoniem Blijer Bellefleur; Rode Poom is een synoniem van de Pigeon Rouge.

Niet vermeld staan oude appelbomen, soms meerdere exemplaren van – behalve Schutterreinette en Lunterse Pippeling – Bramley's Seedling, Golden Delicious, Groninger Kroon, Lombartscalville, Present van Engeland (Heerappel), Rode Tulpappel, Zomeraagt en Zi-

geunerin.

Ook staan er de volgende oude perenbomen: Comtesse de Paris, Kleipeer (Winterjan), Nouveau Poiteau (Snottebel), Zoete Brederode en Zwijndrechtse Wijnpeer. Het kan zijn dat inmiddels enkele bomen van bovengenoemde oude rassen zijn doodgegaan of geroid.

Aan de oostzijde van de weg naar de ingang van het borgerterrein staan vijf walnootbomen van het ras Bucaneer.

Tekst: Jan Veel, foto's: Lili Labouchere

Adres

De borg is gemakkelijk te vinden. Het aaneengesloten front van bomen valt in het open weidse landschap boven het dorp Ezingen direct op.

Het adres is:

Allersmaborg, Allersmaweg 64,
9891 TD Ezingen.

Tel.: 0594-62 80 55.

De boomgaard is vrij te bezoeken. Bezoeking van de borg is op aanvraag mogelijk.

Bronnen

- Allersmaborg. Brochure van de Groninger Borgen Stichting. Teksten van Emile Hensen en Staatsbosbeheer, website: <https://groningerborgen.nl/borg> en www.staatsbosbeheer.nl
- Website: www.allersmaborg.nl/
- Website: <https://www.deverhallengroningen.nl/alle-verhalen/vijf-eeuwen-allersmaborg>

De boomgaard met op de achtergrond de Allersmaborg.